

ОЛЕНА ГНІЗДІЛОВА
(Полтава)

НАУКОВА ШКОЛА АКАДЕМІКА І.Ф. ПРОКОПЕНКА ЯК ФОРМА АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ

Розкрито діяльність академіка І.Ф. Прокопенка як засновника і лідера наукової школи з проблем економічної освіти і виховання учнівської молоді в Україні. Проаналізовано її особливості і здобутки з метою використання їх при оцінці сучасного стану і прогнозуванні розвитку цього важливого напрямку педагогічної науки.

Ключові слова: наукова школа, учений, академік, учні, послідовники, науково-дослідницька діяльність.

Реальна інтеграція освітньої і наукової складових у діяльності педагогічних вищих навчальних закладів можлива за умови збереження і примноження наукових шкіл, які є основою авторитетності й впливовості вишу. Їх наявність у складі ВНЗ дозволяє консолідувати зусилля учених для ефективних наукових досліджень, залучати талановиту студентську молодь до дослідницької діяльності, нарощувати і концентрувати кадровий ресурс наукової діяльності.

Тому питання визнання пріоритетності конкретного вченого у заснуванні наукової школи, доведенні належності йому новаторства у науковій творчості й діяльності, творенні провідного напрямку педагогічної науки в Україні є на сьогодні актуальним. У наших попередніх дослідженнях ми робили спроби ідентифікувати провідні наукові школи Східноукраїнського регіону в галузі педагогіки [3]. Наша стаття є логічним продовженням циклу публікацій.

Аналіз психолого-педагогічної, наукознавчої літератури свідчить, що діяльність наукової школи академіка І.Ф. Прокопенка в систематизованому вигляді не досліджувалася, хоча його біографічні відомості та результати наукової роботи було вміщено в довідкових виданнях [1; 4; 7; 9; 10; 11; 12].

У цій статті ми маємо на меті проаналізувати здобутки наукової школи в галузі економічної освіти і виховання учнівської молоді України; розкрити діяльність та висвітлити особистий внесок у становлення системи професійної підготовки науково-педагогічних кадрів академіка І.Ф. Прокопенка як лідера цієї наукової школи.

Життя І.Ф. Прокопенка є яскравим прикладом відданого служіння інтересам освіти, науки, інтересам нашої славної України. Доктор педагогіч-

них наук, професор, академік НАПН України, заслужений працівник народної освіти України – за цими словами шлях професійного зростання, досягнення вершин педагогічної майстерності І.Ф. Прокопенком. Понад 45 років він успішно працює у вищій школі на ниві професійної підготовки педагогічних кадрів. Багато років він віддав організаторській та управлінській роботі в освіті, 30 з яких очолює один із найпрестижніших вищих навчальних закладів – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди.

Визначним у біографії кандидата економічних наук, доцента І.Ф. Прокопенка став 1980 рік, коли його було призначено на посаду ректора Харківського державного педагогічного інституту імені Г.С. Сковороди. Повний сили, енергії, сорокарічний ректор працював цілодобово: будував гуртожитки, мріяв про новий корпус, збирав талановитих викладачів, ростив молодь, відкривав нові спеціальності та прагнув створити один із кращих педагогічних вишів у державі. Його титанічна праця, спрямована на розбудову вишу, зміцнення матеріально-технічної бази, удосконалення та європеїзацію навчально-виховного процесу засвідчують його внесок у загальну освітню справу. Саме на посаді ректора на повну силу розкрилися його організаторський талант, науково-творчий потенціал, суспільно-громадянська активність, принциповість і людяність. Надзвичайно вимогливий до себе, він зумів запалити енергією педагогічний колектив інституту, надихнути його на плекання „педагогічних талантів”.

Великий життєвий досвід, потужний інтелектуальний і творчий потенціал, виняткова цілеспрямованість та ентузіазм протягом багатьох років допомагають йому згуртовувати і вести за собою педагогів і науковців, сповнених прагнення до розвитку й удосконалення освітньої справи у нашій державі.

Щодня вирішуючи справи регіонального і державного значення, проявляючи людяність і далекоглядність, досвід науковця та керівника, І.Ф. Прокопенко вміло спрямував діяльність педагогічного колективу на досягнення великої мети – здобути статус національного університету й разом з іншими ВНЗ України бути серед кращих університетів Європи. За його керівництва педагогічний університет перетворився на потужний науковий і навчально-виховний комплекс із розгалуженою структурою, досяг значних успіхів у підготовці кваліфікованих кадрів, розвитку науки, створенні відповідних умов для навчання та виховання студентів, що дало можливість отримати четвертий рівень акредитації та статус національного університету. Протягом останніх десятиріч Харківський національний педагогічний університет посідає лідерські позиції та є флагманом педагогічної освіти серед вищих навчальних закладів України.

Відповідальна робота на керівних посадах не перешкоджала новим досягненням ученого, його дослідницькій та викладацькій діяльності, а навпаки, допомагала зібрати учнів і послідовників. Він читає лекції для студентів першого курсу економічного факультету з курсу „Вступ до спеціальності”, керує дисертаційними працями молодих викладачів, успішно плекає гідну зміну науковців у галузі професійної педагогіки.

І.Ф. Прокопенко продовжує займатися особистим самовдосконаленням, підвищенням наукового рівня. Наукова робота завжди була і є важливою

складовою професійної діяльності Івана Федоровича. До сфери наукових зацікавлень ученого входять питання: історії економічної думки України, економічної освіти і виховання учнівської молоді, пошуки нових технологій навчання і виховання майбутніх учителів, різні аспекти підготовки вчительських кадрів в історико-педагогічній ретроспективі.

Особистий внесок науковця І.Ф. Прокопенка у розвиток теорії і методики економічного виховання молоді є визнаним в Україні та за її межами. Він по-новаторськи довів доцільність упровадження до шкільних програм навчальної дисципліни „Основи ринкової економіки та підприємництва” та розробив навчально-методичне забезпечення до неї.

Науковець переконаний, що повна реалізація можливостей високоефективної економічної освіти можлива за умов якісної і достатньої за обсягами підготовки вчителів-економістів. У зв'язку з цим у 1994 році у ХДПУ започатковано економічний факультет як самостійну навчальну структуру на базі кафедри економічної теорії, яку очолює І.Ф. Прокопенко. З цього часу ведеться високоефективна підготовка вчителів-економістів. За його участі створено наукову концепцію багаторівневої загальнопедагогічної підготовки бакалаврів, спеціалістів і магістрів у ХНПУ зі спеціальності „Економічна теорія”.

І.Ф. Прокопенко є автором дидактичного забезпечення курсів з економіки в загальноосвітній школі. Він – автор ряду навчальних посібників із грифом МОН України для студентів спеціальності „Економічна теорія”. Науковий доробок ученого вагомий: понад 30 монографій, більше 600 наукових праць. Ним одноосібно й у співавторстві підготовлено і видано ряд науково-педагогічних праць. Серед них: „Людина у світі економіки та бізнесу. Експериментальний підручник для середньої загальноосвітньої школи”, „Економічна освіта школярів” (у співавторстві), „Сторінки історії економічної думки в Україні. Навчальний посібник” (у співавторстві), „Сучасні педагогічні технології в підготовці вчителів” (у співавторстві), „Економічна освіта і виховання” (у співавторстві), „Філософія” (у співавторстві), „Політологія” (у співавторстві), „Філософія виховання”, „Соціологія” (у співавторстві), „Методика і методологія економічного аналізу” та ін.

Під його керівництвом авторським колективом опубліковано у 1999 р. підручники для загальноосвітньої школи „Основи економіки. Елементарна мікроекономіка. Підручник для X класу загальноосвітньої школи”, „Основи економіки. Елементарна макроекономіка. Підручник для XI класу загальноосвітньої школи”.

Створені ним підручники в галузі економічної освіти дозволяють уводити школярів до світу мікро- і макроекономіки, сприяють усвідомленню економічної сутності підприємництва, розширюють уявлення учнів про шляхи підвищення ефективності діяльності підприємств, про форми і системи заробітної плати, про становлення і розвиток міжнародних економічних відносин, сприяють формуванню професійних якостей і навичок майбутніх менеджерів. Ці підручники спрямовані на реалізацію основних функцій навчання, виховання, розвитку суб'єктів пізнавальної діяльності. Зміст підручників має інформаційну, виховну спрямованість, а їх апарат спонукає учнів та студентів до самоосвіти, розумового розвитку. Підручники виконують також функцію управління процесом засвоєння знань та інших компонентів змісту освіти.

Розроблені І.Ф. Прокопенком методичні посібники та рекомендації для викладачів, учителів загальноосвітніх навчальних закладів стали джерелом організації всього процесу економічної освіти: від формування мотивів вивчення курсу, визначення мети, відбору інформації, способів діяльності, методів оволодіння компонентами змісту освіти до контролю за навчально-пізнавальною діяльністю суб'єкта навчання та дають можливість їм оволодівати технологією вивчення курсу. Більшість його наукових праць є дієвими помічниками студентів, педагогів-практиків у розв'язанні багатьох навчально-виховних питань. Підручники і навчально-методичні посібники з економіки користуються визнанням не лише на регіональному рівні, а й на теренах України.

Під його керівництвом розроблено і впроваджено в практику роботи вищих навчальних закладів концепцію інтенсифікації навчальної діяльності студентів. На базі концепції ним запропоновані варіанти нових педагогічних технологій, які є альтернативними до традиційних технологій навчання. Розроблена І.Ф. Прокопенком нова технологія економічної освіти учнівської молоді отримала на конкурсі першу премію АПН України (1996 р.). Вона привернула увагу громадськості та застосовується в багатьох вищих навчальних закладах України та за її межами.

Досвід наукової роботи І.Ф. Прокопенка знайшов реалізацію і узагальнення в докторській дисертації на тему „Теоретичні та методологічні основи економічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах”, яку він успішно захистив у 1996 році в Інституті педагогіки і психології професійної освіти в Києві. Теоретичні узагальнення і висновки І.Ф. Прокопенка характеризуються науковою фундаментальністю, вивірені практикою.

Наукові пошуки та здобутки науково-дослідницької діяльності академіка І.Ф. Прокопенка у галузі педагогічної освіти і виховання сприяли створенню наукової школи, у межах якої підготовлено і захищено 7 докторських і 18 кандидатських дисертацій. Така висока результативність наукових пошуків – цілком закономірне явище. Адже Іванові Федоровичу властива справжня наукова фундаментальність, накопичення переконливого наукового і практичного матеріалу, глибоке проникнення і системне розроблення педагогічних проблем, високий рівень теоретичних висновків та узагальнень, наукова і практична результативність.

Лідер наукової школи стверджує, що перехід до ринкової економіки, який вимагає глобальних соціально-економічних змін у державі, висуває перед суспільством важливу педагогічну проблему формування економічної культури молоді, її підготовки до входження в життя за нових умов, значної перебудови змісту освіти. Учений переконаний, що економічна освіта, яку він розглядає як процес і результат оволодіння суб'єктом соціальним економічним досвідом, сприяє формуванню економічної культури на основі засвоєння економічних знань, умінь, розвитку економічного мислення, що дозволяє особистості вірно оцінювати факти і явища економічного життя, установлювати зв'язки і відношення між ними.

У зв'язку з цим пріоритетною науковою проблемою для академіка І.Ф. Прокопенка та учнів його наукової школи впродовж останніх двадцяти років залишається питання формування соціоекономічної культури майбутніх фахівців, пошуки ефективних шляхів удосконалення економічної освіти

учнівської молоді, розробка науково-методичного супроводу навчально-виховного процесу на спеціальностях економічного профілю у педагогічних вищих навчальних закладах.

Більшість експериментально-педагогічних робіт, підготовлених під керівництвом академіка І.Ф. Прокопенка, покликані розв'язати поставлені завдання. Учні та послідовники його наукової школи поглиблюють теорію та практику економічної освіти учнівської молоді. Так, Д.О. Разуменко у ході написання кандидатської дисертації розробив, науково обґрунтував модель формування економічної культури майбутнього вчителя, спрямовану на забезпечення єдності економічної, екологічної, правової, моральної компетентностей та ціннісно-орієнтовану технологію як умови ефективності формування економічної культури.

У докторській дисертації А.І. Дзундзи досліджено проблему формування соціоекономічної культури студентів, її методологічні, теоретико-методичні та практичні засади. Створено і запроваджено цілісну технологію формування соціоекономічної культури студентів у ВНЗ, яка розглядається як цілеспрямований процес організації і стимулювання навчально-пізнавальної діяльності студентів, що спрямований на формування основних якостей соціоекономічного мислення, розвиток потреби студентів у набутті широких соціоекономічних знань, виховання та самовиховання цінностей соціо-економічної культури для ефективного застосування сформованих якостей в умовах сучасного соціально-економічного середовища; обґрунтовано наступність у проектуванні форм розвитку соціоекономічної культури майбутніх фахівців [4].

Аспірантка Г.В. Чаплицька експериментально довела, що реалізація технології формування творчого ставлення до професійних знань впливає не лише на сформованість системи знань, умінь і особистісних якостей, але й стимулює студентів до постійного самовдосконалення, творчого вирішення проблем і ситуацій. Це має вияв у розумінні значущості навчання для майбутньої економічної діяльності, вільному оперуванні знаннями при вирішенні творчих економічних завдань, пошуках нових логічних дій творчого характеру та їх економічної обґрунтованості й оцінки.

Крізь усе життя нинішній ректор проніс ніжну і трепетну синівську любов до своєї малої батьківщини. І.Ф. Прокопенко дбає про те, щоб патріотизм та любов до Батьківщини були пріоритетними в системі духовних цінностей майбутніх педагогів, які будуть формувати освічених громадян держави. Мабуть тому, завдяки його особистій ініціативі при Харківському національному університеті імені Г.С. Сковороди створений перший в Україні Інститут Українського козацтва імені Г.С. Сковороди, директором якого є академік І.Ф. Прокопенко.

Пізнавальний інтерес ученого до історичного коріння нашого народу стимулював наукові пошуки учнів його наукової школи. Ці аспекти знайшли віддзеркалення у дисертаційній праці О.Г. Доценко, якою було розроблено і впроваджено технологію формування пізнавального інтересу в майбутніх учителів до освітньо-виховного досвіду Козацької Доби. Поетапно реалізація технології забезпечила посилення позитивної мотивації щодо оволодіння знаннями з козацької педагогіки, усвідомлення студентами вищих педагогічних закладів ролі козацтва як історико-культурного феноме-

на, стимулювала самостійний пошук інформації в контексті досліджуваної проблеми, сприяла формуванню стійкого пізнавального інтересу, а також дозволила максимально реалізувати можливості студентів.

Не залишаються поза його увагою дослідження питань про історичне минуле ВНЗ. Він стимулює пошуки та власною причетністю долучається до вивчення проблем загальнопедагогічної підготовки вчителя регіону в історико-педагогічній ретроспективі. За його сприяння та наукового редагування побачили світ посібники історико-педагогічного та краєзнавчого спрямування „Рідний край” (1994, 1999), „Харків – моя мала батьківщина” (2003), „Педагогічна Харківщина” (1997), „Професори Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди” (2006) та ін. У полі його зору завжди знаходяться різні аспекти підготовки вчительських кадрів регіону. Вийшли друком навчально-методичні посібники, підготовлені авторським колективом на чолі з І.Ф. Прокопенком: „Розвиток народної освіти і педагогічної науки на Харківщині” (1992), „Підготовка вчительських кадрів у Харкові в радянський період: концептуальні підходи, практичний досвід (1917-1991 рр.)” (1992) та ін.

Проведення багатьох міжнародних симпозіумів і конференцій в Україні і за рубежом із його участю засвідчують, що І.Ф. Прокопенко має великий вплив на міжнародну спільноту з питань освіти і науки. До його порад прислуховуються, з ним радяться науковці в Україні і за кордоном. Його авторитет ученого подолав кордони, і у 1995 року І.Ф. Прокопенко обраний іноземним членом Російської академії освіти.

Вагомим є особистий внесок педагога в розбудову системи професійної підготовки науково-педагогічних кадрів у нашій державі. Він очолює спеціалізовану вчену раду Д.64.053.04 із захисту кандидатських і докторських дисертацій у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди.

Наукова школа академіка І.Ф. Прокопенка виховала покоління вчених України. Він уважно, із розумінням ставиться до молодих людей, які стають на тернистий шлях наукової діяльності, допомагає їм досягати в житті професійних вершин, щедро передає свій досвід молодим колегам, навчає аспірантів глибоко проникати в сутність педагогічних явищ і процесів, аналізувати педагогічні факти, установлювати наукові зв'язки і залежності, виявляти соціально-педагогічні суперечності, визначати найсуттєвіші тенденції. І в цьому – його покликання – людини, педагога, вченого.

Звитяжна праця та видатні заслуги відомого педагога, організатора, державного діяча, ученого були неодноразово відзначені державою. У 1985 році йому було присвоєне звання професора. У 1990 році він був удостоєний почесного звання „Заслуженого працівника народної освіти України”, у листопаді 1992 професор І.Ф. Прокопенко став дійсним членом Академії педагогічних наук України. Як талановитого організатора освіти, педагога і вченого І.Ф. Прокопенка удостоєно почесної відзнаки Президента України „За заслуги” III ступеня. За вагомий особистий внесок у підготовку висококваліфікованих фахівців, розв'язання проблем освіти в Україні його нагороджено орденами „Знак Пошани” (1958 р.), „Дружби народів” (1976 р.), „Трудового Червоного Прапора” (1985 р.), „Святої Софії”, а також чотирма медалями, знаком „Відмінник освіти України” та іншими нагородами

МОН і НАПН України. Цей перелік державних нагород і звань говорять про професійні якості та плідну громадську і науково-педагогічну діяльність І.Ф. Прокопенка.

Ім'я вченого занесено до біографічних словників провідних діячів сучасної України, а в педагогічних словниках за редакцією дійсного члена НАПН України С.У. Гончаренка, а також дійсного члена НАПН України М.Д. Ярмаченка про нього вміщені біографічні статті. І.Ф. Прокопенка визнано кращим освітянином 2008 року за досвід у педагогізації широких кіл батьківської громадськості [5]. У 2009 році рішенням сесії Харківської міської ради йому було присвоєно звання „Почесний громадянин Харкова” [2].

Отже, наукова школа І.Ф. Прокопенка забезпечує наступність формування науково-педагогічних кадрів, здібних до інноваційної діяльності в освіті і спадкоємність наукових поколінь та упровадження результатів наукових досліджень у шкільну практику, генерує наукову продукцію та ідеї, сприяє вдосконаленню професійної майстерності педагогів. Кілька поколінь учнів, значна частина яких працює в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди та в інших вишах і наукових установах України, засвідчують велику фахову ерудицію, широкий діапазон і справжню енциклопедичність знань І.Ф. Прокопенка, його генетичну інтелігентність, толерантність у ставленні до колег і вихованців. Підготовлені під керівництвом академіка І.Ф. Прокопенка численні наукові дослідження молодими вченими, результати яких збагачують теорію і методику економічної освіти і виховання учнівської молоді, – беззаперечний факт функціонування в Україні наукової школи академіка І.Ф. Прокопенка. Учні продовжують і творчо розвивають традиції його школи, передаючи вже своїм вихованцям неугасиму свічу наукового пошуку.

Подальший науковий пошук доцільно спрямувати на розкриття дослідження проблематики наукових розробок лідерів-засновників наукових шкіл та особливостей їх функціонування в ХНПУ імені Г.С. Сковороди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выдающиеся педагоги высшей школы г. Харькова : биограф. словарь. – Х. : Глобус, 1998. – 732 с.
2. Галушка Р. Ректор – почесний громадянин міста / Р. Галушка // Освіта України. – № 68. – 11 вересня. – С. 3.
3. Гнізділова О. А. Наукові школи Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди / О. А. Гнізділова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя, 2009. – Вип. 3 (56). – С. 125–132.
4. Золота книга української еліти. Інформаційно-іміджевий альманах. У 6 томах. – Т. 6. – К. : Компанія Євроімідж, 2001. – 511с.
5. Кращі освітяни 2008 року // Освіта. – 2009. – № 1–2. – С. 5–7.
6. Ленська С. Крила його душі / С. Ленська // Рідний край. – 2002. – № 2(7). – С. 34–39.
7. Педагогічна Харківщина : довідник / [ред. В. І. Лозова та ін.] – Х. : Вид-во Круглова, 1997. – 160 с.
8. Прокопенко І. Ф. Харківська науково-педагогічна школа : теоретичні здобутки та досвід (20–70ті рр. ХХ ст.) / І. Ф. Прокопенко, Л. Д. Попова, І. Т. Сіра. – Харків : ХНПУ, 2007. – 152 с.
9. Професори Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди / [наук. ред. І. Ф. Прокопенко]. – Харків : Відомі імена, 2006. – 120 с.
10. Служение отечеству и долгу : Очерки о жизни и деятельности ректоров харьковских вузов (1805-2004) – Харьков : Золотые страницы, 2004. – 748 с.

11. Украина : регионы. Харьковская область. 500 влиятельных личностей. Информационно-биографический справочник. – Харьков : Восточно-украинский биографический институт, 2001. – 511 с.

12. Хто є хто на Харківщині. Видатні земляки. Довідково-біографічне видання / [авт. ідеї та авт.-упоряд. В. Болгов]. – Вип. 1. – К., 2004. – 174 с.

ЕЛЕНА ГНИЗДИЛОВА

НАУЧНАЯ ШКОЛА АКАДЕМИКА И.Ф. ПРОКОПЕНКО КАК ФОРМА АКТИВИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

Раскрыта деятельность академика И.Ф. Прокопенко как основателя и лидера научной школы, изучающей проблемы экономического образования и воспитания ученической молодежи в Украине. Проанализированы ее особенности и достижения с целью использования их при оценке современного состояния и прогнозировании развития этого важного направления педагогической науки.

Ключевые слова: научная школа, ученый, академик, ученики, последователи, научно-исследовательская деятельность.

ELENA GNIZDILOVA

SCHOOL OF THOUGHT OF ACADEMIC I.F. PROKOPENKO AS THE FORM OF ACTIVIZATION OF INNOVATIVE ACTIVITY OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL SHOTS

Activity of academic I.F. Prokopenko as a founder and leader of scientific school from the problems of economic education and education of student's young people in Ukraine and its features and achievements are analyzed with the purpose of the use of them at the estimation of the modern state and prognostication of development of this important direction of pedagogical science are presented in the article.

Keywords: scientific school, scientist, academician, students, followers, research activity.

Одержано 4.10.2010 р., рекомендовано до друку 29.1.2010 р.